

BAKONYI ISTVÁN

„...az asszimiláns zsidó létformájának írója vagyok...”

KERTÉSZ IMRE: A VÉGSŐ KOCSMA

Magvető Kiadó
Budapest, 2014
404 oldal, 3490 Ft

A nemzetközileg a legmagasabb szinten díjazott írónk pályája sokáig a háttérben húzódott meg. Aztán a Nobel-díj mindent megváltoztatott. Sokféle oldalról közeledtek Kertész Imre jelensége felé, a legszélsőségeiben pozitív és negatív előjellel. S most itt egy könyve, amely némiképp magyarázatot ad oly sok ellentmondásra. A 2001 és 2009 között keletkezett naplójegyzetei és tűnődései teljesebbé teszik portréját, miközben olvashatunk egy regénytörvényt is, két „nekirugaszkodásból”, melyek mindegyike a kötet főcímét viseli. (A tervezett regény ugyanis nem valósult meg.) A megítélésében szerepet játszottak irodalomtúli szempontok, pl. nem mindig szerencsés nyilatkozatai alapján.

S bár ennek a könyvnek már nem tárgya, de a közelmúltban hasonló vihart kavart a magyar államtól kapott magas kitüntetése is. A sokat bírált hatalomtól kapta, s ezt ugyancsak kevésbé értették a legkülönbébb oldalakon. Tény, hogy az író hazatért, és nem dőlt be állítólagos külföldi sajtóprovokációknak sem. Mintha hazatalált volna. Ám ha tüzetesen végigolvassuk *A végső kocsmát*, akkor jobban megérthetjük otthontalanságát, „sorstalanságát”. Az új évezred elején így gondolkodott: „...látszólag egy szabad és független állam polgára vagyok, miközben a tapasztalataim egészen másról tesznek tanúbizonyságot. Nehéz kérdés, amire egyedül az emigrálás lenne a releváns és egyértelmű válasz. – De emigrálni is lapos.” (14–15.) Többször is beszélt akkoriban a távozás lehetőségéről, s ez részben meg is történt, hiszen jelen írásainak egy része is pl. Berlinben született meg.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy ez a könyv az író „őszikéit” tartalmazza. Használhatjuk a „hattyúdal” szót is, hiszen

”

oly sokszor olvasunk benne az öregedésről, az elmúlásról. Többször túlzónak is találjuk ezt a borongós világgépet, a boldogtalanság ezernyi megnyilvánulását. Tűnődései, vallomásai, a konkrét eseményekre reagálásai ezt erősítik. Miként a meg nem valósult könyv terve, s az itt olvasható két töredék hasonlóképpen. Ahogy a fülön olvashatjuk: „*A végső kocsmá* egy olyan könyvterv, amely ha nem is készült el, de mégiscsak megvan. Leginkább talán egy Turner-képhez hasonlítható: ha körvonalai el is mosódtak, de mélyeiből feltűnik »valami rejtelmes derengés: s ez maga a létezés.«” És nagyon jellemző az *Exit* kötetzáró szövege: „...Minden sikerült, amire az életemben törekedtem, s e sikerek beteljesülése most megmutatja, hogy a saját elpusztításomra törekedtem. Mindig volt egy titkos életem, s mindig ez volt az igazi.” Fanyar és önironikus íte is, másutt is a hangja. Sok titkot foltár, de korántsem az összest. *Nyílt titkok* – hiszen ez a címe az első feljegyzés-fejezetnek.

A zsidósághoz fűződő viszony megvallásában is egyéni a hangvétele, identitása sokaktól alapvetően különbözik. Ez már az első sorokban látszik: „...az európai zsidó csakugyan a mások által meghatározott emberfajta, rákényszerített zsidó-állapotához semmiféle bensőséges viszonyt nem tud többé kialakítani.” (9.) Másutt meg arról szól, hogy éppen a zsidó és liberális szerzők ítélik nemlétezésre. (30.) Máskor meg azt találjuk, hogy nem tartozik a magyar irodalomhoz, helyette inkább a „kétes német nyelven” született irodalomhoz sorolja önmaga művét. (31.) A sebzett író keserű kitételei ezek, és valahol benne van az „engem még sohase értett meg senki”-féle attitűd is. Mindezt karakterisztikus esszényelven fejt ki, beleszövében az elmúlt évtized írói reflexióit. Bizonyára fontos az is, hogy bevallása szerint Thomas Manntól és Albert Camus-tól tanulta a legtöbbet. Műveltségben és az „egy ügyszó” ragaszkodás értelmében.

Depresszió, öregség. Alapfogalmak ezek ebben a kötetben. Gyakran vitára is készíti az olvasót a rengeteg borús mondat, bár kétségtelenül gördülékeny és olvasmányos a stílusa. Főként akkor érezzük ezt, amikor a végső és alapvető kérdésekre keresi a választ. A Teremtés „homálya” épp úgy foglalkoztatja, mint a halál titka. Közben találunk lírai megjegyzéseket, afféle szabadvers-féle részleteket. Pl.: „Odakint hajnalodik, megszólalnak a madarak. Mennyi éjszakát töltöttem ébren valaha Szigligeten, mennyi májusi hajnal virradt ott rám. Nem vagyok boldog. De boldog vagyok.” (28.) A próza lírizálódásának idején ír így az író. A napló műfajában, szubjektíven. S közben gyakran tör fel belőle a fájdalom, a hiány. S persze nincs hiány meghökkentő, furcsa gondolatokban. Egy tudatosan élő, érzelmeit néha palástoló, másutt meg kendőzetlenül feltáró alkotó önarcképe lesz így teljesebbé. Az íróé, aki mindenképpen túl akar lépni a mai „kocsmán”, és teszi ezt József Attila-i igénnyel. Ha az eredmény nem is mindig egyenértékű a nagy elődével.

Természetes az is, hogy önarcképe rendkívül szubjektív. A hozzá közelállótat védelmezi mindeközben, ám a negatívumokat sem titkolja el. S egyre inkább értheti az olvasó, hogy mit jelenthet a „sorstalanság”. Ami persze már önmagában is kérdéseket vet föl, hiszen mindenkinek *van sorsa*. Másfelől azt is érzékeljük, hogy az ilyen ember, alkotó és szellemiség aligha találhatja meg közösségét, s már-már a „kozmosz magány” eléréshez van közel. Kimondja: „Minden emberi kapcsolat illúzió.” (49.) Hamleti töprengésekből sincs hiány, amikor Európáról, egyénről, társadalomról, zsidóságról, erkölcsről olvasunk. A hátlaapon levő lírája is ide sorolható: „E végső kocsmán, / ingó árnyak közt, / részeg ködökben, / egy emberi hajóroncs, / süllyedő tatján, / bukdácsoló orrán / egy csontkéz, / néhány utolsó sort ír / a tajtékzó, csapkodó vízre.” Jelképekben gazdag szöveg, tele intellektualitással és keserűséggel. Azt gondolja,

hogy akármi jóba kezd az ember, mindig minden rosszul végződik. De hát nem erről szól-e – többek között – Madách *Tragédiája* is? Vagy még egy, nihilistának is nevezhető gondolat: „Halottként élek: kivesszett belőlem a létezés.” (63.) És mindez akkortájt születik meg, amikor egyébként a berlini lét oly vonzó számára. Ez az az idő, amikor nem érzi otthonának Budapestet és Magyarországot, amikor nyilatkozataiban is vall erről – sok-sok vitát és ellenérzést kiváltva. (Erről azóta kissé másképpen gondolkodik, de ez nem ennek a kötetnek a tárgya.)

Közben gyakran találunk érzékletes pillanatrögzítéseket, hangulatképeket, vázlatokat. Itt-ott líraisággal, szép nyelvi-stilisztikai megoldásokkal. Másrészt kétségtelen, hogy helyenként találunk túlzásokat is, pl. arról, hogy szerinte Európa el akarja pusztítani a zsidóságot. Nem hinném, hogy szerencsés ilyen dolgokat leírni egy felelős gondolkodó és író részéről. A kép ennél jóval összetettebb az öreg kontinens bármelyik államában.

Sajátos a Nobel-díj fogadtatása is Kertész Imre részéről. Nem éppen a felhőtlen boldogság jellemzi ezekben az időkben sem. A természetes öröm mellett ekkor is hangot ad a „sehova sem tartozom” érzésének. Az itthoni vegyes reakciók is mindezt erősítik benne. Mindehhez járul az öregedés és a betegség számos tünete. A jegyzetek folyamatát megtöri a főcímet is viselő regénytöredék, a két „nekirugaszkodás”, a meg nem valósult mű vázlata. Tulajdonképpen szervesen kapcsolódnak ezek a részletek a feljegyzésekhez, hiszen tűnődései, pillanatrögzítései egybecsengnek velük. A többször is hangoztatott distancia, a kívülállás itt persze jobban látható, pl. az egyes szám 3. személyű elbeszélés miatt. Az öregség, a betegség, a politika színei sem különböznek alapvetően. Így hát mégiscsak egységesnek mondható a kötet, a látszólag össze nem illő részek is összeállnak. Műfaja hasonlóképpen összetett lesz, s a már jelzett műfajok mellett megemlíthetjük az esszé hatásait is. A *Trivialitások kertje* c. naplófejezetben vannak új színek is. Egy különösen emlékezetes pillanat, amely a pápai református gimnázium meghívására létrejött templomi alkalom: „...felálltak az emberek, és zoltárt énekeltek, majdnem kijöttek a könnyeim.” (213.) Igaz, a „majdnem” szó is árulkodik: a szemérmes, a megrendültséget távol tartani akaró emberről.

S közben folyton küzd a Nobel-díj okozta következményekkel, a hazai el-nem-fogadókkal, az általa kirekesztőnek tartott emberek magatartásával. Sebei alig gyógyíthatók – sugallja 75. évének idején. És nem kíméli azokat sem, akik látszólag közel állnak hozzá. „Ez a bizonyos zsidó liberalizmus nem egyéb frusztrációnál, ... öntagadásnál, dogmatizmusnál (gyakran kommunizmusnál), gyávaságnál és ... igenis nemzetrontásnál...” (249.) Nem kímél tehát senkit, és nem kíméli önmagát sem. Élve boncolássá lesz ily módon *A végső kocsmá*, egy jelentős életmű fontos adaléka.